

УДК 81'373.7: 070.16=111

ОЗНАКА РОЗДІЛЬНООФОРМЛЕНОСТІ У СИСТЕМІ ОКАЗІОНАЛЬНИХ ПЕРЕТВОРЮВАНЬ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛОМОВНОЇ “ЖОВТОЇ” ПРЕСИ)

Сіденко Н. Г.

Статтю присвячено дослідженню роздільнооформленості фразеологізмів як лінгвального фактору їх okazіональних змін. У статті розглянуто різні підходи до трактування ознаки роздільнооформленості, визначено її критерії. На матеріалі англomовної “жовтої” преси проаналізовано okazіональну реалізацію мовних потенцій фразеологізмів, що зумовлена їхньою роздільнооформленістю.

Ключові слова: okazіональні зміни, реалізація мовних потенцій, роздільнооформленість, фразеологізми.

Статья посвящена изучению раздельнооформленности фразеологизмов как лингвального фактора их okazіональных изменений. В статье рассмотрены разные подходы к трактовке раздельнооформленности, выявлены ее критерии. На материале англоязычной “желтой” прессы проанализирована okazіональная реализация языковых потенций фразеологизмов, обусловленная их раздельнооформленностью.

Ключевые слова: okazіональные изменения, раздельнооформленность, реализация языковых потенций, фразеологизмы.

The article investigates separability of phraseological units as a lingual factor of their occasional changes. Different approaches in treating phraseological separability are examined, the criteria of this concept being defined. Stipulated by separability of phraseological units occasional realization of their language potential is analyzed on the material of the English “yellow” press.

Key words: occasional changes, phraseological units, realization of language potential, separability.

За умов тотальної світової глобалізації сучасна людина має загрози розчинитися, втратити своє “Я.” Прагнення затвердитися у факті свого існування важливіше для людини ніж абсолютна істина, а здібність впливати на інших означає, що ти існуєш [10, с. 18].

Разом з іншими науками гуманітарної парадигми лінгвістика вивчає природні механізми вербальної маніпуляції у рамках дискурсивного підходу.

Дуже потужним інструментом мовленнєвої маніпуляції виступають фразеологізми. Фразеологізми є мовними стереотипами з високим рівнем антиципації, що різко знижується при їх деформації [7, с. 6]. Деформація вважається дискурсивною особливістю фразеологізмів [5, с. 177]. Використання деформованих фразеологізмів надає маніпулятивному процесу певні переваги: можливість створення мовної картини світу; високий рівень емоційного впливу; потужну маніпулятивну силу за рахунок експресивно-оцінювальних параметрів; реалізацію принципів гедонізму, комерціалізації, економії мовних ресурсів; орієнтацію на ірраціоналізм.

Виділяють два процеси, що призводять до руйнування структурно-семантичної стабільності фразеологізму: актуалізація значення окремих його компонентів та оживлення внутрішньої форми (ВФ) [4, с. 64 – 65]. Причому у разі реалізації самостійного значення одного з елементів фразеологізму відзначається тенденція до збільшення кількості компонентів фразеологічної одиниці (ФО) або, навпаки, – до зменшення. Взаємовідношення “експліцитність – імпліцитність” визначається роздільнооформленістю [8, с. 76]. Тому ретельне теоретичне і практичне дослідження ознаки роздільнооформленості ми убачаємо актуальним.

Метою статті є визначення ролі ознаки роздільнооформленості як лінгвістичної складової у механізмі фразеологічних деформацій. В зв'язку з цим постають наступні завдання:

- виявити генетичну зумовленість роздільнооформленості ФО;
- розглянути різні точки зору у лінгвістиці щодо словного характеру фразеологізмів;
- визначити узуальні і okazіональні показники фразеологічної роздільнооформленості;
- надати приклади okazіональної реалізації мовних потенцій фразеологізмів, що спричинена ознакою роздільнооформленості.

Об'єктом аналізу є okazіональне вживання ФО. Предметом дослідження слугує ознака роздільнооформленості, яка уможливорює okazіональні зміни ФО. Матеріалом для аналітичного спостереження стали британські та американські видання: "OK!", "The National Enquirer", "The Daily Star", "The Daily Mail", "The Daily Mirror."

Дослідженням ознаки роздільнооформленості фразеологічних одиниць займалися: М. Ф. Алефіренко, Н. М. Амосова, О. С. Ахманова, Я. А. Баран, О. В. Кунін, В. М. Мокієнко, О. І. Молотков, Т. М. Федуленкова, Н. Л. Шадрін.

Існування об'єму інваріантності фразеологізму, що складає поняття фразеологічної усталеності, можливе завдяки роздільнооформленості ФО, словний характер якої дозволяє комбінувати усі види варіантності [12, с. 13]. Як варіантність, так і роздільнооформленість фразеологізмів зумовлені генетичним зв'язком їх з вільними сполуками слів [9, с. 15 – 16], тому роздільнооформленість ФО наближає їх до словосполучення [2, с. 179]. Але роздільнооформленість перемінних словосполучень вважається роздільнооформленістю I ступеня, максимальною, а роздільнооформленість фразеологізму – II ступеня. Словний характер компонентів ФО зумовлює її роздільнооформленість, причому лексеми у її складі виявляють різний ступінь словності. Залежно від характеру значення компонентів можна виділити серед них такі: реальні слова з буквальним значенням; потенційні з послабленим лексичним значенням, "колишні" слова, переосмислені компоненти фразеологічних зрощень з відривом від денотату, що позначається їхніми буквальними значеннями; псевдолексеми, які не існують у мові взагалі. Мінімальним ступенем словності володіють "колишні" слова [6, с. 30, 40]. Отже, ознака роздільнооформленості ФО має градуальний характер.

Але питання про словний характер фразеологізмів виявляється неоднозначним і дискусійним у лінгвістиці. На ґрунті обмеженого розуміння теорії фразеологічної усталеності та гіперболізації ідеї семантичної цілісності ФО (з втратою лексичного значення компоненти втрачають і свою номінативну функцію) прибічники несловного характеру елементів фразеологізмів (В. П. Жуков, 1990; В. М. Телія, 1986, 1996) не надають належної уваги ознаці роздільнооформленості. Така позиція суперечить можливості okazіонального вживання ФО, яке неможливо без наявності певного семантичного змісту її компонентів.

У англomовній лінгвістичній традиції фразеологізм обов'язково визначається як комплексна за структурою мовна одиниця (Н. Е. Palmer, 1933; Е. Ф. Kelly, Р. J. Stone, 1975; W. E. Nagy, 1978; А. Р. Cowie, 1988; Р. Howarth, 1996), на цьому і обмежується розуміння роздільнооформленості, яка сприймається аксіоматично, як і усталеність цих комплексів. Не визнаючи фразеологію окремою лінгвістичною наукою, зарубіжних лінгвістів не дуже цікавить ознака роздільнооформленості фразеологізмів як інструмент корегування меж цієї дисципліни.

Дотримуючись чіткої лінії визнання самостійного статусу фразеології, слід зазначити, що саме для англійської мови, де іноді важко провести розмежування між словом і основою, визначення критеріїв роздільнооформленості ФО є конче необхідним [6, с. 31]. Вузьке розуміння роздільнооформленості тільки як граматичне оформлення недостатньо для англійської мови з її обмеженими морфологічними засобами. Роздільнооформленість – це особливість побудови синтаксичної єдності, яка полягає у тому, що її складові є окремі слова [3, с. 376]. Роздільнооформленість структури ФО на фоні її цілісного узагальнено-переносного значення дає можливість не тільки активізувати її потенції, але використати

можливості різних синтаксичних структур, які не повністю втратили своє граматичне значення у процесі фразеологізації [1, с. 29].

Розробкою показників роздільнооформленості в англійській фразеології займалися Н. М. Амосова і О. В. Кунін. Погляди учених дещо не співпадають у цьому питанні, але існують певні паралелі (див. таблицю 1).

Таблиця 1

Збіжності у трактуванні поняття роздільнооформленості фразеологічних одиниць О. В. Куніним і Н. М. Амосовою

О. В. Кунін		Н. М. Амосова	
Узуальні показники	Морфологічний	↔	Морфологічний
	Морфолого-синтаксичний	↔	синтаксична зворотність
	Структурно-семантичний	↔	самостійні синтаксичні зв'язки компонентів
	Варіантний	↔	здібність до підстановки слова-замінника
	Орфографічний	↔	Графічна роздільнооформленість
	Фонетичний	↔	Акцентне положення
Оказіональні показники	Уклинювання	↔	
	Розрив	↔	

Так, Н. М. Амосова висуває ідею про залишкові послаблені синтаксичні зв'язки між компонентами ФО і у руслі контекстологічного підходу визначає синтаксичні та морфологічні показники роздільнооформленості ФО. Серед синтаксичних виділені такі: синтаксична зворотність, самостійні синтаксичні зв'язки окремих компонентів, здібність до підстановки слова-замінника [2, с. 163 – 164].

О. В. Кунін, взявши за основу антиномію “узуальність – okazіональність” у фразеології, пропонує відповідні показники. До узуальних він відносить морфологічні зміни (синтетичні елементи формотворення), морфолого-синтаксичні варіації, структурно-семантичні зміни [6, с. 31 – 35].

Зміни словоформ у складі фразеологізму оформлює певний компонент, а не увесь фразеологізм, так як останній не має граматичної парадигми на відміну від слова:

Kick up one's heels – to enjoy yourself a lot at a party, event: Yes, models do eat. Catwalk queen Gisele Bundchen kicked up her heels at a dinner hosted by Chanel to celebrate the new № 5 The Film, a 180-second commercial by director Baz Luhrmann [21, с. 19];

Put blinkers on smb/ keep smb in blinkers – stop smb from discovering the truth: Nikki wants the fairy-tale ending so badly that she puts blinders on [18, с. 32];

To pull all the stops out (to pull out all the stops) – to do everything you possibly can to make something happen and succeed: But now that this new talk show is debuting soon, he's pulling out the stops to fix things [14, с. 50].

Морфолого-синтаксичним критерієм роздільнооформленості ФО є можливість синтаксичних змін за умов вживання дієслова у пасивному стані:

To beat smb to the draw/punch – to do or to get smth before anyone else does: Ladbroke's spokeswoman Jessica Bridge said: “At odds of 1-5 it's impossible to see Jim being beaten to the crown” [13, с. 4];

To lead smb by the nose – to influence someone so much that you can completely control everything that they do: Most people give you cocaine when you are famous. It gives a certain control over you... You are being led around by your nostril [17, с. 31];

Be brought/put to bed – to give birth to a child: The singer put the rumors to bed when she instagrammed a photo of her retouched tattoo ink darker than ever back in June [16, с. 39].

Структурно-семантичну роздільнооформленість виявляють деякі структурні типи фразеологізмів, наприклад, фразеологізми-речення, частково-предикативні ФО:

There's no smoke without fire/ where there's smoke there's fire – used to say that if smth is being said about someone, it is possibly partly true: Nick has denied that they're a couple, and Amber says she's not even ready to date. But where there's smoke, there's usually fire [22, с. 32].

Важливо наголосити, що серед узуальних показників роздільнооформленості відмічається додатковий – критерій варіантної роздільнооформленості, що охоплює лексичні, морфологічні, синтаксичні, морфолого-синтаксичні, позиційні, квантитативні, пунктуаційні, змішані варіанти [6, с. 35 – 37]. З приводу того, що Н. М. Амосова не поділяє думку О. В. Куніна про природу фразеологічної усталеності і розглядає це поняття як традиційну повторюваність сполучення слів без його семантичних змін [2, с. 104], учена не виокремлює варіантний критерій, але включає варіанти ФО до окремих рубрикацій, наприклад, лексичні варіанти входять до критерію здібності до заміни компоненту, квантитативні – до показника самостійних синтаксичних зв'язків елементів ФО, морфологічні – до морфологічного критерію [2, с. 164 – 167]. Серед додаткових критеріїв роздільнооформленості зазначені фонетичні/акцентні та орфографічні [2, с. 173 – 176, 178; 6, с. 21, 32].

У визначенні okazіональних показників О. В. Кунін підкреслює велике значення висновку своєї колеги про невтрачені синтаксичні зв'язки між компонентами ФО. До okazіональних показників роздільнооформленості відносяться два типи структурно-семантичних перетворень, не характерних словам з приводу їхньої цілюоформленості: укліювання та розрив. Okazіональні елементи, що були укліювані, розширюють структуру ФО. Це є прикладом синтаксичного показника роздільнооформленості. Укліювання демонструє актуалізацію у мовленні невтраченого лексичного значення компонентів шляхом сполучення з перемінними елементами. Елементи, що укліюються, можуть конкретизувати, інтенсифікувати значення мовної фразеологічної одиниці:

Hit/touch a nerve – to mention smth that makes someone upset, angry, or embarrassed, esp. accidentally: "All along known that she and Ashton were completely over, but this baby hit a very tender nerve," the source says [20, с. 42];

To play the game/ball – to do things in a way you are expected to do them or in a way that is usual in a particular situation: But now that deal has ended, it seems the comedian played hard-ball with executives to get more money as he's been such a hit with viewers. And he appears to have won [13, с. 35];

To go back on one's tracks – to manage all the things as they were in the past: Christy is a newly sober mother of two trying to get her life back on track [14, с. 31].

Розрив не міняє компонентний склад ФО, але створює певний стилістичний ефект:

To go back on one's tracks – to manage all the things as they were in the past: "Lamar is clean and sober now", reveals the source. "He's been seeing a therapist and working out regularly, getting himself on the right track to win Khloe back!" [20, с. 36];

A skeleton in the closet/cupboard – an embarrassing or unpleasant secret about smth that happened to you in the past: But there are fewer skeletons left in the closet compared with, say, RBS [24, с. 95];

One's jaw dropped (a mile) – surprised and shocked: Last Sunday – I know, a week ago, a tad late for a Saturday observation, but my jaw hasn't recovered from its dropped position yet – I watched, with a gradual, creeping, then rushing disbelief, Meet the Ukipers on BBC2 [23, с. 21].

На відміну від Н. М. Амосової, заміна лексеми розглядається О. В. Куніним як okazіональне перетворення. При прийомі заміни компонентів кореляти входять у два типи відношень: парадигматичні та асоціативні [11, с. 18]. Більш поширеними є асоціативні зв'язки:

Lock horns – to argue or fight with someone: On May10, the two were spotted locking lips at Nobu restaurant in Malibu [14, с. 2].

Порушення формальної структури ФО через заміну *horns* на *lips* призвело до значного порушення й семантичної. Значення мовної ФО "боротися" стало

мотиваційною базою для асоціацій мовця у трансформованні його на майже протилежне – “цілуватися” і репрезентовано окремою семою образу дії у значенні okazіонального фразеологізму “жваво цілуватися, нібито боротися.”

Роздільнооформленість фразеологізмів спричиняє okazіональну реалізацію у контексті їхніх потенційних конотативних сем залежно від конотативного завдання. Система okazіональних перетворень ФО заснована на словності її компонентів, тобто на її роздільнооформленості [6, с. 41, 97].

Нагадаємо, що існує два типи модифікацій фразеологізмів: структурно-семантичні і семантичні. До першого типу відносяться перетворення, що змінюють структуру ФО й тим самим вносять інновації у зміст, а до другого – перетворення, що змінюють смислову форму ФО, не порушуючи структури. Яскравим прикладом останніх є прийом подвійної актуалізації:

To be full of beans – be very eager and full of energy: All other treatments had failed but the diet put her right. Now she lives on plants and not much else – and has never felt more full of beans [24, с. 39].

Введення у контекст актуалізаторів двох планів ФО робить можливим співіснування фразеологічного значення самої ФО і лексичного значення її компоненту. Фрагмент “the diet put her right” актуалізує фразеологічне значення “be very eager and full of energy”, а лексичне значення компоненту “beans” актуалізується частиною фрази “she lives on plants.”

У пресі цей прийом часто використовується у заголовках:

And all that jazz – and so on/forth:

ALL THAT JAZZ

Lady Gaga, 28, and Tony Bennett, 88, joined vocal forces and put on a jazz performance the night before the release of their album “Cheek to Cheek,” which takes on a completely different sound from Gaga’s usual pop jams [19, с. 6].

Для англomовної “жовтої” преси використання прийому буквалізації є більш характерним, ніж подвійна актуалізація, можливо, з точки зору легкості декодування та яскравості й силі створеного комічного ефекту:

One’s ears are burning – is used to say that someone thinks that people are talking about them:

Hey, McConaughey – your ears burnin’

He lies around in a robe smoking cigars – and a spark suddenly set the robe afire [17, с. 13].

Отже, роздільнооформленість – це спосіб існування фразеологізму. Роздільнооформленість ФО наявна у парадигматиці і синтагматиці, про що свідчать її узуальні і okazіональні показники. Ознака роздільнооформленості сприяє використанню прагматичного потенціалу фразеологізму і варіюється від мінімального до максимального ступеня, який вимірюється рівнем семантичної самостійності компонентів ФО і, відповідно, більшою чи меншою їхньою гнучкістю до вірогідних сполучань за межами структури фразеологізму. Тому ознака роздільнооформленості є тим лінгвальним фактором, який потенційно уможливує фразеологічні деформації.

Література

1. Алефиренко Н. Ф. Фразеология и паремиология: [Учебное пособие для бакалаврского уровня филологического образования] / Н. Ф. Алефиренко, Н. Н. Семенов. – М.: Флинта: Наука, 2009. – 344 с.
2. Амосова Н. Н. Основы английской фразеологии / Н. Н. Амосова. – Ленинград: Изд-во Ленинградского университета, 1963. – 208 с.
3. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов / О. С. Ахманова. – М.: КомКнига, 2005. – 607 с.
4. Изотова А. А. Английская фразеология: аллюзии, идиомы, метафоры: сб. статей / А. А. Изотова. – М.: МАКС Пресс, 2014. – 92 с.
5. Кабанова Е. Ю. Идиоматическая фразеология в дискурсе: на материале английской и американской рекламы: дис. на соискание н. ст. канд. филол. наук: 10.02.04 / Е. Ю. Кабанова. – Москва, 2000. – 183 с.

6. Кунин А. В. Курс фразеологии современного английского языка: [Учебник для ин-ов и фак. иностр. яз.] / А. В. Кунин. – 2-е изд., перераб. – М.: Изд. центр “Феникс”, 1996. – 381 с.
7. Малышева Н. В. Фразеологические трансформации в речевой деятельности и переводческой практике (на материале произведений В. Высоцкого и Л. Филатова): Автореф. дис. на соискание н. ст. канд. филол. наук: 10.02.19 / Н. В. Малышева. – Кемерово, 2008. – 22 с.
8. Мокиенко В. М. Славянская фразеология / В. М. Мокиенко // М.: Высшая школа, 1980. – 207 с.
9. Молотков А. И. Основы фразеологии русского языка / А. И. Молотков. – Л.: Наука, 1977. – 284 с.
10. Сидоренко Е. В. Личностное влияние и противостояние чужому влиянию / Е. В. Сидоренко // Морозов А. В. Психология влияния (Серия “Хрестоматия по психологии”). – СПб.: “Питер”, 2000. – 512 с.
11. Третьякова И. Ю. Окказиональная фразеология: структурно-семантический и коммуникативно-прагматический аспекты: Автореф. дис. на соискание н. ст. докт. филол. наук: 10.02.01 / И. Ю. Третьякова. – Ярославль, 2011. – 23 с.
12. Федуленкова Т. Н. Изоморфизм и алломорфизм в германской фразеологии (на материале английского, немецкого и шведского языков): Автореф. дис. на соискание н. ст. докт. филол. наук: 10.02.20 / Т. Н. Федуленкова. – Северодвинск, 2006. – 36 с.

Джерела ілюстративного матеріалу

13. The Daily Star. – January 29, 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pdfmagazines.org/tags/DS>
14. The National Enquirer. – September 2, 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pdfmagazines.org/tags/National+Enquirer>
15. The National Enquirer. – June 2, 2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pdfmagazines.org/tags/National+Enquirer>
16. OK! – August 11, 2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pdfmagazines.org/tags/OK>
17. The National Enquirer. – September 1, 2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pdfmagazines.org/tags/National+Enquirer>
18. OK! – September 8, 2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pdfmagazines.org/tags/OK>
19. The National Enquirer. – October 13, 2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pdfmagazines.org/tags/National+Enquirer>
20. OK! – October 13, 2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pdfmagazines.org/tags/OK>
21. The National Enquirer. – November 3, 2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pdfmagazines.org/tags/National+Enquirer>
22. OK! – November 10, 2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pdfmagazines.org/tags/OK>
23. The Daily Mirror. – February 28, 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pdfmagazines.org/tags/Daily Mirror>
24. The Daily Mail. – March 7, 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pdfmagazines.org/tags/Daily Mail>